

سیاست‌گذاری توسعه پایدار بخش کشاورزی

♦ دکتر مهرنوش میرزایی

عضو هیئت‌علمی و معاون دفتر امور اقتصادی سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی

سهم بخش کشاورزی در توسعه نسبت به سایر بخش‌های اقتصادی خواهد شد. اگر هدف تولید، تولید صنعتی و تجاری باشد نیروی کار مازاد این بخش می‌تواند در سایر بخش‌های اقتصادی مشغول شود و موجب توسعه خدمات کشاورزی و صنایع وابسته به این بخش گردد. برنامه‌ریزی و توسعه بخش‌های مختلف اقتصادی وابسته به آمار و اطلاعات صحیح و دقیق است. متأسفانه حکمرانی اطلاعات و داده در ایران بسیار ضعیف است و بسیاری از سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های صورت گرفته بر مبنای اطلاعات نادرست شکل می‌گیرد و توسعه را تحت تأثیر خود قرار می‌دهد. برای دستیابی به سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی مناسب باید حکمرانی داده در کشور به‌ویژه در بخش کشاورزی اصلاح گردد و دقیق‌سازی داده‌ها و آمارهای کشاورزی در اولویت امور قرار گیرد. یکی دیگر از برنامه‌های مهم برای توسعه پایدار بخش کشاورزی ارتقای بهره‌وری عوامل تولید است. متأسفانه افزایش ارزش‌افزوده بخش کشاورزی و افزایش درآمد در واحدهای تولیدی به‌ویژه زراعت و باغبانی در سال‌های گذشته مبتنی بر استفاده بی‌رویه از منابع، خصوصاً منابع پایه بوده است که آب‌خاک کشور را به‌شدت تخریب و اثرات زیست‌محیطی

ضرورت و اهمیت توسعه بخش کشاورزی به حدی است که توسعه سایر بخش‌های اقتصادی نیز به آن وابسته است. توسعه بخش کشاورزی تابع اقلیم، توان سرزمینی، بافت فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی هر منطقه جغرافیایی است و بایستی در سیاست‌گذاری‌های توسعه روستایی به آن توجه ویژه‌ای شود. در سال‌های اخیر این موضوع موردتوجه برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران قرار گرفته است که اگر به شرایط ذکر شده عنایت نشود، قطعاً برنامه‌های توسعه با مشکلات اساسی روبه‌رو خواهد شد.

کشور ایران دارای اقلیم‌ها و فرهنگ‌های مختلفی است و بایستی از ظرفیت‌های قومی و آب‌وهوایی و جامعه روستایی هر منطقه به نحو مطلوب در برنامه‌های توسعه بهره‌برد. مثلاً در استان کرمان که مبدأ گردشگری و تولید محصولات باغی صادراتی از جمله پسته است و از طرفی با محدودیت‌ها و چالش‌های زیادی در زمینه منابع آبی در دسترس و خشک‌سالی و تغییر اقلیم روبه‌رو است، برنامه‌های توسعه باید در راستای توسعه گردشگری روستایی و استفاده از ظرفیت‌های عشایر و تولیدات خاص روستایی استان شکل گیرد. همین‌طور برای حل بحران آب، برنامه احیاء قنوات قدیمی و حفظ آن‌ها، باید استفاده از روش‌های بومی در تولید محصولات باغی مقاوم به خشک‌سالی در دستور کار قرار گیرد. محصولات مانند خرما، پسته و مرکبات که در بین محصولات باغی صادراتی ارزش‌افزوده‌ی بسیار بالایی دارند نیز باید در محور برنامه‌ریزی قرار گیرند و توسعه زنجیره ارزش این محصولات به‌عنوان نشان‌های جغرافیایی در کرمان مدنظر باشد. همچنین توسعه صنایع تبدیلی این محصولات و برنامه‌ریزی برای صادرات نیز باعث افزایش درآمد اقتصادی استان و افزایش

بسیاری را بر جای گذاشته است. استفاده بی‌رویه از آب، سموم و کودهای شیمیایی، استفاده نامناسب از ماشین‌آلات کشاورزی و نادیده گرفتن کم‌خاک‌ورزی حفاظتی، موجب شده است دسترسی بهره‌برداران در پی تغییرات اقلیمی و خشک‌سالی‌های پی‌درپی به منابع آبی محدودتر شود، باقیمانده سموم و کودهای شیمیایی را در تولیدات کشاورزی داشته باشیم و پوشش‌های گیاهی مدام کمتر، فرسایش خاک بیشتر و کشاورزی پایدار در بلندمدت به‌شدت تهدید شود. مصرف بهینه نهاده‌های تولید در واحدهای زراعی، باغی، دام، طیور و آبزیان باعث کاهش هزینه‌های تولید، کاهش ضایعات و افزایش بهره‌وری خواهد شد. بسیاری از بهره‌برداران بدون توجه به توصیه‌های کارشناسی اقدام به مصرف نهاده‌ها در واحدهای تولیدی می‌نمایند و این موضوع باعث می‌شود که عملکرد لازم را در واحد مصرف نهاده‌ها نداشته باشند و از طرفی هزینه‌های بیشتری را هم متحمل شوند؛ بنابراین اگر امور کشاورزی تخصصی و کارشناسی‌تر شود بهره‌وری بالاتر رفته و پایداری در تولید را شامل می‌شود. در

رشد ارزش‌افزوده بخش کشاورزی زمانی که رشد سرمایه‌گذاری در این بخش منفی است به معنای استفاده حداکثری از منابع پایه و توقف کشاورزی پایدار است که حداقل بهره‌وری در آن وجود دارد، بنابراین مشاهده می‌شود که در کشورهای پیشرفته آسیایی که تحول کشاورزی به‌خوبی صورت گرفته است ارزش‌افزوده تولید مواد خام کاهش و این ارزش‌افزوده در بخش صنعتی کشاورزی و تجاری آن خود را نشان داده است.

- اولویت گذاشتن پیاده‌سازی کشاورزی هوشمند به‌عنوان بخشی از استراتژی‌های توسعه ملی کشاورزی،
- تدوین آیین‌نامه‌ها و سیاست‌ها برای حمایت و تشویق پذیرندگان اولیه فن‌آوری‌های دیجیتال در بین تولیدکنندگان بخش کشاورزی،
- تشویق همکاری متقابل کشورها برای انتقال دانش دیجیتال مانند برنامه‌های آموزشی APO،
- سیاست‌گذاری لازم برای غلبه بر خطرات و تهدیدهای احتمالی فن‌آوری‌های هوشمند کشاورزی، برای دستیابی به تحول در بخش کشاورزی بایستی موارد فوق مدنظر و توجه برنامه ریزان قرار گیرد.

موضوع مهم دیگری که برای امنیت غذایی و تولید کشاورزی پایدار ضرورت و اهمیت دارد، مدیریت ریسک‌های تولید در بخش کشاورزی است. کشاورزی بخشی است که در مواجهه با پدیده‌های جوی قرار دارد. سامانه‌های هوشمند هواشناسی می‌تواند به اطلاع‌رسانی به‌موقع به کشاورزان و کمک به آن در جهت کنترل مخاطرات و پیشگیری از آن‌ها کمک شایانی می‌کند. یکی از موضوعاتی که می‌تواند در جهت توسعه پایدار، بخش کشاورزی را یاری رساند، موضوع آموزش و ترویج و بهره‌گیری از ظرفیت خبرگان و مزارع نوآور- بهره‌ور در بخش است. اساس توسعه، آموزش و ترویج یافته‌های نوین به بهره‌برداران است که بایستی برنامه محور و مداوم صورت گیرد. جلب مشارکت مردم در اجرای پروژه‌هایی که بهره‌وری بخش را ارتقا می‌بخشند، مستلزم آموزش‌های هدفدار است. در این زمینه هرچه دولت‌ها هزینه و سرمایه‌گذاری نمایند بازدهی بیشتری خواهد داشت؛ البته ذکر این نکته خالی از لطف نیست که نفوذ دانش و تکنولوژی در بخش، مستلزم حمایت تسهیلاتی کم‌بهره است تا بهره‌برداران با عنایت به هزینه بالای تولید و ریسک بالای آن، انگیزه و رغبت بیشتری برای پذیرش تکنولوژی داشته باشند.

امید است با روی کار آمدن دولت جدید بتوانیم گام‌های مؤثری در برنامه‌ریزی صحیح و اصولی در بخش‌های اقتصادی به‌ویژه بخش کشاورزی و توسعه پایدار آن بر مبنای اصولی که در این نوشتار آورده شده است، برداریم. ♦♦

است به معنای استفاده حداکثری از منابع پایه و توقف کشاورزی پایدار است که حداقل بهره‌وری در آن وجود دارد، بنابراین مشاهده می‌شود که در کشورهای پیشرفته آسیایی که تحول کشاورزی به‌خوبی صورت گرفته است ارزش افزوده تولید مواد خام کاهش و این ارزش افزوده در بخش صنعتی کشاورزی و تجاری آن خود را نشان داده است. توصیه‌هایی در این زمینه بنده در کتاب تحول کشاورزی ام داشته‌ام که به شرح ذیل می‌باشند:

- دولت‌ها باید شرایط عمومی مربوط به ایجاد فن‌آوری‌های دیجیتال را ایجاد کنند که مهم‌ترین آن‌ها دسترسی به اینترنت و امنیت آن است؛ فن‌آوری دیجیتال بیشترین سود و بهره‌وری را به دنبال خواهد داشت،
- برای مدیریت یکپارچه واحدهای کوچک کشاورزی و دام‌پروری بایستی برنامه‌ریزی لازم صورت گیرد،
- حمایت لازم دولت از مؤسسات دولتی و خصوصی در انجام تحقیق و توسعه صورت پذیرد،
- دولت سرمایه‌گذاری خصوصی را در فناوری‌ها با خدمات ارزان‌قیمت ترغیب کند،
- دولت احصاء دقیق اطلاعات کشاورزان و دامداران در بخش کشاورزی و به اشتراک‌گذاری این اطلاعات را با شرط با محافظت کافی از آن‌ها مورد تشویق قرار دهد،
- حق مالکیت معنوی اعطای اطلاعات و ایجاد فن‌آوری‌های نو حفظ گردد،
- قبل از پیاده‌سازی فن‌آوری‌های هوشمند و کشاورزی هوشمند و دقیق، مراحل تحقیقاتی آن طی شود و مسائل فنی، اقتصادی و اجتماعی احصاء گردد،

همه کشورهای در حال رشد و پیشرفته جهان رشد و توسعه پایدار بخش کشاورزی همزمان موردتوجه قرار می‌گیرد، زیرا اگر به همین شیوه به بهره‌برداری از منابع کمیاب ادامه دهیم قطعاً کشاورزی پایدار، اشتغال و معیشت خانوارهای روستایی تحت تأثیر قرار خواهد گرفت. در سال‌های اخیر با عنایت به ابلاغ برنامه‌های بهره‌وری و استقرار چرخه مدیریت بهره‌وری در دستگاه‌های اجرایی کشور و ملزم قرار دادن بخش‌های اقتصادی به افزایش سهم بهره‌وری در میزان ارزش افزوده، همه دستگاه‌ها مکلف شده‌اند پروژه‌های با هدف ارتقای بهره‌وری را در کشور پیاده‌سازی نمایند. این برنامه‌ها در راستای افزایش بهره‌وری اقتصادی تولیدات زراعی، باغی، دام و طیور و آبزیان، بهینه‌سازی مصرف آب در دسترس، توسعه کشت‌های گلخانه‌ها و کنترل شده، بهبود تراز تجاری و بهینه‌سازی تشکیلات و ساختارهای وزارت جهاد کشاورزی است.

برای تحول در بخش کشاورزی و توسعه پایدار آن توجه به هوشمند سازی نیز بایستی مدنظر قرار گیرد. هدف در تحول کشاورزی این است که ارزش افزوده بخش کشاورزی به‌جای تمرکز بر تولید مواد خام و بهره‌برداری نامناسب از منابع آبی و خاکی و سایر نهاده‌ها ناشی از رشد بهره‌وری با استفاده از افزایش سرمایه‌گذاری در نوآوری‌ها و تکنولوژی‌های نو باشد و ارزش‌افزوده بخش کشاورزی بیشتر شامل تولید در بخش صنایع تبدیلی و تکمیلی باشد نه تولید ماده خام. به تحلیلی دیگر رشد ارزش افزوده بخش کشاورزی زمانی که رشد سرمایه‌گذاری در این بخش منفی